

עריכה לשונית: הדס סופר-שבתאי

עורכת: ד"ר מירה צורף

כרך 5, גיליון מס' 1, 25 בדצמבר 2014

הפיגועים בצרפת – הקונטקסט החברתי

סמיר בן ליאשי

סוגיית ההגירה הצפון אפריקאית בכלל – והאלגיראית בפרט – עומדת במרכז של הפוליטיקה הצרפתית שקברניטיה פועלים לשילובם של המהגרים בני הדור השני והשלישי בחברה. אך בה בעת הפכה הגירה זאת לליבת השיח הגזעני של מפלגת הימין של ניקולא סרקוזי ומפלגת הימין הקיצוני, בהנהגתה של מארי לה פן, המבקשות לבלום את גלי ההגירה כיוון שלטענתן המשאבים הכלכליים וההטבות הסוציאליות שמעניקה המדינה צריכים לשרת בראש ובראשונה את מי שהן מכנות: "Français de souche", דהיינו, הנוצרים-הלבנים שחיו בצרפת מקדמת דנא.

לטענתה של הדמוגרפית הצרפתייה Michèle Tribalat מספר הצרפתים ממוצא אלגיראי עומד כיום על 1.9 מיליון נפש, והם מהווים שלושה דורות של מהגרים: הדור הראשון שהיגר לצרפת בשנות השישים והשבעים, ילדיו ונכדיו. קבוצת מהגרים זאת מהווה 3.1% מכלל האוכלוסייה, המונה כשישים ושישה מיליון נפש.

גל ההגירה הראשון שהגיע כאמור לצרפת בשנות השישים והשבעים התאפיין בכך שמרבית המהגרים היו גברים צעירים שהגיעו לצרפת בגפם במטרה למצוא מקורות פרנסה, והם השתלבו בעיקר בתעשיית המכוניות רנו וסיטרואן. תחילה הם התגוררו בשכונות פחונים באזורי הטבעת ("פריפריקי") המקיפים את הערים הגדולות או בשכונות שבשולי הערים, הרחק מן המרכז. ממשלות צרפת מימין ומשמאל, דאגו להפוך את מבני המגורים בשכונות הללו לדיור ציבורי. מן הראוי לציין כי אזורים אלה מנותקים לחלוטין ממרכזי הערים ותושביהם חיים בהם לעיתים עשור ואפילו שניים מבלי שבאו במגע כלשהו עם רשויות המדינה ומבלי שביקרו אף לא פעם אחת במרכזי הערים הגדולות.

מצבם של המהגרים שהתגוררו באזורי הטבעת המקיפה את הערים היה טוב לאין ערוך מאלה שהתגוררו בפרברים שבשולי הערים. הרובע התשע-עשרה של פריס, לדוגמא, ששמו נקשר לפיגוע במערכת העיתון "שארלי אבדו" ב-7 בינואר, 2015 נכלל בין אלה, שכן, הוא נמצא בקצה "הטבעת" העירונית, ולכן הוא לא נחשב פרבר "קלאסי" של מהגרים. ככזה הוא גם נהנה מחלק מההטבות שמעניקה עיריית פריס לתושביה, ובכלל אלה שבילי אופניים, מרחבים ירוקים, מתקני שעשועים ומקומות בילוי לכל המשפחה. הרובע התשע-עשרה חדל זה מכבר להיות שכונת מהגרים ענייה, בעשור האחרון עבר הרובע תהליך של התחדשות (גינטריפיקציה): דירות רבות שופצו, הוקמו בו מתחמי בילוי ופנאי והרכב האוכלוסייה השתנה לבלי-הכיר משנקלטו בו זוגות צעירים וסטודנטים הנמנים על מעמד הביניים.

בשנות השמונים, עם עליית השמאל בראשותו של הנשיא מיטראן לשלטון, הוזרמו תקציבים גדולים למדי לפרברי המהגרים, שנועדו לשפר את מצבם, בעיקר בתחומי החינוך, התברואה והבריאות. מדיניות זו אומצה גם על ידי ממשלות הימין ולאחרונה, בתקופת סרקוזי, אף הועלה הצורך להרוס כליל חלק מהשכונות הללו, לפזר את תושביהן בתוך הערים ולשכנם בדיור הציבורי.

האחים שריף וסעיד קוואשי, רוצחי חברי מערכת העיתון הסאטירי הצרפתי "שארלי אבדו", גדלו ברובע התשע-עשרה. הם התייתמו מהוריהם בגיל צעיר ובילו את ילדותם ונערוּתם במעבר מבית יתומים אחד למשנהו. השניים נעצרו לראשונה על ידי המודיעין הצרפתי ב-2003 על רקע קשריהם עם פריד בן-יטו, צעיר מוסלמי כריזמטי, גם הוא בן למהגרים מצפון אפריקה, גם הוא תושב הרובע התשע-עשרה בפריז, שהחל את דרכו כמטיף במסגד "אל-תוחיד". הוא הצליח לאגד סביבו חבורה של כחמישים צעירים בגילאי שש-עשרה עד שלושים, אשר נהגו לצאת עמו לאימוני כושר בפארק "בוט שומון" הסמוך. במהלך שנת 2003, בעקבות הפלישה האמריקאית לעיראק, הצליח בן-יטו לשכנע כשנים-עשר איש מתוכם לצאת להילחם בעיראק. בתחילה נדמה היה כי אין לאחים קוואשי האומץ לצאת למשימה, אולם לאחר מספר חודשים נתפס שריף קוואשי בדרכו לעיראק. הוא הורד מהמטוס, נשפט ונשלח למאסר לתקופה של שנתיים וחצי.

בחקירתו סיפר שריף קוואשי כי חש הקלה כשנתפס וכי השוטרים הצילו למעשה את חייו. אכן, במהלך המשפט הוא התגלה כאדם חסר עמוד שדרה, רושם שפעל לטובתו ובזכותו לא ריצה בסופו של דבר את מלוא תקופת מאסרו. בעודו מרצה את עונשו פגש שריף באמדי קוליבאלי, האיש שביצע את הפיגוע במרכול הכשר. קוליבאלי, בן למשפחה מרובת ילדים וקשת יום, עזב בנערותו את בית הוריו והצטרף לכנופיה השכונתית שהתמחתה בגניבות קטנות. אלה היו העברות הראשונות בגינן ישב בכלא כשפגש את שריף קוואשי לראשונה. לקוליבאלי לא היה כל קשר לאסלאם הפוליטי מלבד העובדה שהוריו היגרו לצרפת ממאלי שבאפריקה בחיפוש אחר פרנסה ועתיד טוב יותר. שריף היה זה ששכנע את קוליבאלי לעזוב את עולם הפשע ולאמץ את דרך האסלאם. לאחר שחרורו הפך קוליבאלי לחברם הטוב של האחים קוואשי.

הרקע המשפחתי של האחים קוואשי ושל קוליבאלי דומה לזה של חלק לא מבוטל מהצעירים הצרפתים שנולדו בצרפת להורים מהגרי עבודה שבאו מצפון אפריקה או מאזור ה"סאהלי" אשר בחלקה הצפוני של מערב אפריקה. בהקשר זה מן הראוי לציין כי יש להבחין בין ההגירה מצפון אפריקה ובין זו שהגיעה לצרפת מאזור ה"סאהלי" שכן, מדובר בהגירות שנסייבותיהן ההיסטוריות, החברתיות והפסיכו-אתניות (ובכלל אלה יש לכלול את צבע עורם השחור של מהגרי ה"סאהלי") שונות זו מזו. על אף כל זאת ניתן להתייחס אל האחים קוואשי וחברם קוליבאלי כאל קבוצה דורית אחת אם ניקח בחשבון את המעמד הסוציו-אקונומי שעליו הם נמנו כמו גם את חוויות בית-הסוהר המעצבות והמכוננות שהם חוו. ככאלה הם מהווים את הדור השני והשלישי למהגרים מאפריקה לצרפת. צעירים אלה נחשפים למוקדי שיח סותרים: בסביבתם הפרטית הם חיים עם הוריהם, אנאלפביתים או בעלי השכלה בסיסית לכל היותר, אשר בנוסף להיותם חסרי אונים, חסרי השכלה וחסרי אמצעים, הם חשים עקורים בעטיה של טראומת ההגירה מארץ מוצאם ומשבר הקליטה בצרפת, ומתוסכלים מעצם העובדה שלא עלה בידם לשדרג את מצבם הסוציו-אקונומי כפי שציפו וקיוו.

הורים אלה מוצאים מפלט מפני התסכול ואובדן התקווה באידיאליזציה ובהאדרה של דת האסלאם ותרבותה ובנוסטלגיה לארץ מוצאם. על "שארלי אבדו" שמעו הורי הצעירים הללו לראשונה רק כאשר פרסם העיתון את הקריקטורות של הנביא מוחמד, שכידוע פורסמו תחילה בעיתון הדני Jyllands-Posten. זאת ועוד, רוב ההורים, המהגרים בני הדור הראשון, אינם יודעים מהי סאטירה פוליטית ומה הן מטרותיה. הם מתקשים לקבל את הלכי הרוח הביקורתיים הרווחים בתרבות הצרפתית, במיוחד זו המופנית כלפי השלטון. עבורם הלעג לבעלי השררה נתפס כדבר שלילי, כחוסר נימוס, ואפילו ככפירה במצבים מסוימים.

לעומת השיח הביתי, שילדי המהגרים גדלים לתוכו, ישנו שיח נוסף שאליו הם נחשפים בבית הספר, ברחוב, ובמרחב הציבורי, והוא עומד בנגוד מוחלט לשיח הביתי. השיח הביתי ספרי הוא שיח חילוני, מטריאליסטי ורפובליקני, המבוסס על סמלים, ערכים אתאיסטים ומושגי הנאורות,

שהינם חסרי משמעות להורים המהגרים ובמידה מסוימת גם לילדיהם. ערכי המהפכה הצרפתית וחוק 1905, הדוגל בהפרדת הדת מהמדינה אינם מתכתבים כלל עם השיח הביתי-האינטימי ("homey narrative"), ויתירה מזאת, בין שני השיחים פעורה תהום כיוון שבמרכז השיח הביתי ניצבת קדושת-הדת ואילו ליבת השיח הציבורי היא החילונית.

במאבק בין השיח הרפובליקני לבין השיח הביתי-האינטימי, ידו של השיח האחרון היא על העליונה. כדי לצמצם את הפערים בין שני השיחים הללו על הצרפתים לפעול לגיבוש שפה פוליטית אלטרנטיבית שתסיע למהגרים לחוש אזרחים לגיטימיים שלא לאמר, "בניה החוקיים" של צרפת הרפובליקנית. ואכן ראש ממשלת צרפת עמנואל ואלס, הדהים את קהל שומעיו כשהצהיר זה לא מכבר שבצרפת "קיים אפרטהייד טריטוריאלי, חברתי ואתני". עצם השימוש במונח "אתני", שנחשב עד כה ל"טאבו", על שום זיהויו עם המורשת הקולוניאלית, מעיד על ההכרה בצורך להגדיר מחדש את הרפובליקניזם הצרפתי.

ד"ר סמיר בן-לאיישי הוא חוקר במרכז משה דיין, מרצה במכללה האקדמית ספיר, ועמית מחקר בפרויקט JudgingHistories של ה-ERC (European Research Council) באוניברסיטה העברית בירושלים.